

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ *
ΥΠΟ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (†)
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον κατάστασις τῶν
Χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἐκκλησία ἠσφάλιζεν ἑαυτὴν ὅπως ἴσως διὰ τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν, μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ χάτι χουμαγιούν, οἱ τοῦρκοι ἐξηκολούθουν τὴν προτέραν αὐτῶν τυραννικὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς σχέσιν. Ἐν πλείσταις Ἐπαρχίαις συνέβαινον πολλαὶ βιαιοπραγίαι ἐκ μέρους αὐτῶν, οἱ δὲ στρατευθέντες χριστιανοί, τὰ πάνδεινα ὑφιστάμενοι, ἐδραπέτευον ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ. Τὸ χάτι χουμαγιούν ἀντὶ νὰ περιστείλῃ τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν τούρκων ἐξέκκαυσε μᾶλλον τὸν φανατισμὸν αὐτῶν, ὡς κατεδείχθη διὰ σειρᾶς γεγονότων, ἐν οἷς ἐξέχουσιν αἱ ἐν Συρίᾳ ὁμότητες. Τῇ 15 Ἀπριλίου 1860 οἱ ἐν Συρίᾳ Δροῦσοι προέβησαν εἰς σφαγὰς τῶν χριστιανῶν Μαρωνιτῶν, ἰδίᾳ ἐν Λιβάνῳ, κατακαύσαντες τριάκοντα καὶ δύο χωρία. Οἱ δὲ μουσουλμᾶνοι τῆς Δαμασκοῦ, ὅπου κατέφυγον οἱ καταδιωκόμενοι, ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν χριστιανῶν ἐπὶ δέκα ἡμέρας σφάζοντες καὶ λεηλατοῦντες. Ἄνω τῶν πεντακισχιλίων χριστιανῶν κατεσφάγησαν¹. Τοιαῦται δὲ ὁμότητες πανταχοῦ τοῦ τουρκικοῦ Κράτους ἐν μικρῷ ἐπανελαμβάνοντο. Δυνάμει τῶν διατάξεων τοῦ χάτι χουμαγιούν ἐν Κρήτῃ καὶ ἄλλαχοῦ, ἰδίᾳ δ' ἐν Τραπεζοῦντι καὶ τοῖς περιχώροις, πολλοὶ κερκυμένοι χριστιανοί, διὰ τῆς ἀνυπίστου τουρκικῆς βίας ἀναγκασθέντες νὰ φαίνονται μουσουλμᾶνοι ἐδήλωσαν ὅτι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν. Ἐξανέστησαν ὅμως κατ' αὐτῶν οἱ φανατικοὶ μουσουλμᾶνοι². Δὲν ἠδύναντο δὲ οὔτοι νὰ ἐννοήσωσι πῶς κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ χάτι χουμαγιούν οἱ «ἄπιστοι» ἔμελλον νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ πῶς οἱ τῶς μουσουλμᾶνοι ἠδύναντο πάλιν νὰ γίνωσι χριστιανοί. Ἀληθῶς δὲ ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἔνεκα τῆς τοιούτης στάσεως τῶν τούρκων μουσουλμᾶνων οὐδεμίαν τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτῆς ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ. Οὔτε ἡ δικαιοσύνη ἀπεδίεδοτο ἀμερολήπτως, οὔτε ἡ τιμὴ καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ τῶν χριστιανῶν ἦτο ἐξησφαλισμένη. Καὶ καθόλου εἰπεῖν κατέστη πάλιν οὕτω δυσάρεστος ἡ

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου τόμου σ. 602.

1. Fr. Lenormant, Histoire des massacres de Syrie, en 1860, Paris 1861. Millier, ἐνθ' ἄν. σ. 379.

2. Ἰ. Φιλήμονος, Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Δ' 395.

θέσις τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ, ὥστε κατὰ Μάϊον τοῦ 1860 ἡ Ρωσία προέτεινεν εἰς τὰς λοιπὰς Δυνάμεις τὴν συγκρότησιν εἰδικῆς συνδιασκέψεως περὶ τοῦτου τοῦ ζητήματος. Ἄλλ' ὁ ἐπακολούθησας θάνατος τοῦ Σουλτάνου Ἀβδουλ Μετζήτ (18 Ἰουνίου 1861) παρεκώλυσε πᾶσαν περαιτέρω ἐνέργειαν.

Διότι ὁ νέος Σουλτάνος Ἀβδουλ Ἀζίζ (1861-1886) διεκήρυξεν ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χάττι χουμαγιὸν ἔμελλε νὰ προβῇ εἰς ριζικὰς μεταρρυθμίσεις¹. Πράγματι δ' ἐπεθύμει εὐλικρινῶς νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ Κράτος παροτρυνόμενος εἰς τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος Μουσταφᾶ Φαζίλ (ἀδελφοῦ τοῦ Ἰμπραῖμ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου), ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῶν συντηρητικῶν τούρκων, ὧν ἠγεῖτο ὁ Μ. Βεζύρης Φουὰτ πασᾶς, οὐδὲν ἐγένετο. Ἐντεῦθεν ἐξηκολούθησεν ἡ ἀπερίγραπτος κακοδαιμονία τῶν χριστιανῶν, ὧν οἱ δυνάμενοι ἐξεγείροντο διὰ τῶν ὄπλων κατὰ τῶν τυράννων τούρκων. Ἄξιοσημείωτοι ὑπῆρξαν αἱ Κρητικαὶ ἐπαναστάσεις (1866-9), καθ' ἃς ἠγωνίσθησαν αἰγυπτιακὰ μετὰ Τουρκικῶν στρατευμάτων νὰ καταβάλλωσι τοὺς ἠρωϊκούς χριστιανούς. Διεπράχθησαν πάλιν νέα κατορθώματα, ὧν τὸ σπουδαιότερον συνεδέθη πρὸς τὴν παρὰ τὴν Ρεθύμνην Μοῆν τοῦ Ἀρκαδίου. Ἐξ αὐτῆς ἠμύνθησαν ἐπὶ πολὺ οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης κατὰ τῶν τυράννων σύνθημα ἔχοντες «ἐλευθερία ἢ θάνατος», ὅτε δὲ τῇ 9 Νοεμβρίου 1866 οἱ τοῦρκοι κατώρθωσαν νὰ διαρρήξωσι τὴν σιδηρὰν πύλην τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου φρουρίου καὶ οἱ αἰγύπτιοι, ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν λογγῶν τῶν συμμαχητῶν, εἰσῆλασαν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς Μοῆς, ὃ ἠγούμενος αὐτῆς Γαβριὴλ Μάνεσης ἐνέβαλε θρυαλλίδα εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὴν τε Μοῆν καὶ τοὺς εἰσβαλόντας. Οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς χριστιανοὶ καὶ παραδοθέντες εἰς τοὺς τούρκους ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θὰ ἐχαρίζετο αὐτοῖς ἡ ζωὴ κατεσφάγησαν ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων². Τὰ γεγονότα ταῦτα προὔκालον μὲν τὴν συγκίνησιν τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων, ἀλλ' οὐδὲν αὐταὶ ἔπραττον πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Τουρκίας. Μάτην δὲ διεμαρτύρητο ἡ Ρωσία κατὰ τῆς Τουρκίας, ὡς μὴ ἐκτελεσάσης τὰς διὰ τοῦ χάττι χουμαγιὸν καὶ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων υποχρεώσεις αὐτῆς. Ὁ Φουὰτ πασᾶς, ἀποκρουσίων τὰς αἰτιάσεις τῆς Ρωσίας, ἐν ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ πρὸς τὰς Μ. Δυνάμεις ἀπὸ 13]25 Μαΐου 1867 θρασύτατα ἐδήλου ὅτι ἀπὸ τοῦ 1856 ἀρξαμένη «ἡ ἀναμόρφωσις (τοῦ τουρκικοῦ Κράτους) ἐξεπληρώθη». Ἀναφερόμενος ὁ Φουὰτ εἰς τοὺς «Ἐθνικοὺς κανονισμοὺς» τοῦ Πατριαρχείου ἐδήλου ὅτι τὰ δίκαια καὶ προνόμια τούτου «εἶχον συναρμολογηθεῖ μετὰ τῶν ἠθῶν, τῶν θεσμοθεσιῶν

1. Νικολαΐδης, Ὄθωμανικοὶ κώδικες, Γ' 2879—83.

2. Ε. Κυριακίδου, ἐνθ' ἄν. Β, 309 ἐξ. Μίλλερ, ἐνθ' ἄν. σ. 338 ἐξ. Α. Ψιλάκη, Τὸ ἐν τῇ Μοῇ τοῦ Ἀρκαδίου περίπυστον δρᾶμα, Περιοδ. «Ἑλληνισμός» ΙΔ, 1911, σ. 164 ἐξ.

καὶ τῶν νέων ἀναγκῶν». Τὰ προνόμια, ἔλεγε, καὶ αἱ ἀσυδοσίαι αἱ ἔκπαλαι χορηγηθεῖσαι εἰς τὰς μὴ μουσουλμανικὰς Κοινοτήτας, ὑπῆρξαν ἀείποτε σεβασταὶ καὶ οὐδὲν παράπονον ἠγέρθη ὅπως καταδείξῃ προσβολὴν τινα εἰς τὰ δικαιώματα τῶν πνευματικῶν τῶν Κοινοτήτων ἐκείνων. Ἡ αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις προέβη καὶ παραιτέρω. Ὅσακις τὰ Συμβούλια τῶν Κοινοτήτων ἐξεδήλωσαν τὴν εὐχὴν τῆς ἐπεκτάσεως τῶν προνομίων ἐκείνων συνήνεσεν εἰς αὐτὴν ἐλευθέρως καὶ ἐφάνη εὐνους εἰς τὴν παραδοχὴν μέτρων καὶ Κανονισμῶν καταλλήλων πρὸς τὸ συναρμολογήσαι τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν μετὰ τῶν ἡθῶν, τῶν θεσμοθεσιῶν καὶ τῶν νέων ἀναγκῶν. Οἱ ἰσοβίως διοριζόμενοι ὑπὸ τῆς Ὑ. Πύλης Πατριάρχαι δὲν κατέβησαν οὐδέποτε τῆς ἔδρας αὐτῶν, εἰμὴ τῇ ρητῇ αἰτήσῃ τοῦ πνευματικοῦ ποιμνίου αὐτῶν, ἢ δυνάμει τῆς αὐθρομήτου ἀποφάσεως αὐτῶν... Ὁ σεβασμὸς οὗτος πρὸς τὰς ἔκπαλαι καθιερωθείσας προνομίας ὑπὲρ τῶν χριστιανικῶν Κοινοτήτων δὲν ἐπέτρεψεν ἀείποτε εἰς τὴν Ὑ. Πύλην νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν εὐχῶν τῶν μὴ ὀθωμανῶν ὑπηκόων τῆς, ἰδίᾳ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν λαὸν τῆς Βουλγαρίας... ἐκ φόβου μήπως μειώσῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἑλληνοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως καὶ ἐγγίξῃ τὰ προνόμια αὐτοῦ, μετὰ τῶν ὁποίων συγκαταριθμεῖται τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἰδιοκτησίαι ὑπάγονται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κοινῆς δικαίου, ἄλλως τε δὲ ἐξομοιοῦνται πληρέστατα, ὡς πρὸς τὰ προνόμια δι' ὧν περιβάλλονται, πρὸς τὰς ἰδιοκτησίας τὰς ἐχούσας τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, ἢ τὸν αὐτὸν προορισμὸν παρὰ τοῖς μωαμεθανοῖς. Οὐδὲν πρόσκομμα παρενεβλήθη ποτὲ διὰ τὴν ἀνέγερσιν νέων ἢ τὴν ἐπισκευὴν παλαιῶν ναῶν. Δύναται τις νὰ διακηρύξῃ μεγάλη τῇ φωνῇ, ὅτι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ αἰθροσκεῖται ἀσκοῦνται μετὰ πλείονος ἐλευθερίας καὶ ἀνεξίθροσκειας καὶ εἰς τρόπον πασιφανέστερον καὶ δημοσιώτερον ὡς ἐν Τουρκίᾳ... Ὡς πρὸς τοὺς προσωπικοὺς προσηλυτισμοὺς ἢ αὐτοκρ. Κυβερνήσις δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ τὰς αὐτὰς μαρτυρίας, ὅτι ὄχι μόνον οὐδεὶς χριστιανὸς ἢ ἄλλος μὴ μουσουλμᾶνος ὑποχρεώθη οὐδὲ ἀναγκάζεται νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ μουσουλμανικοῦ προσηλυτισμοῦ ὑπάρχει ἄγνωστος ἐν Τουρκίᾳ... Ὡς πρὸς τὰ Σχολεῖα τὰ ἰδρυθέντα καὶ διευθυνόμενα ὑπὸ τῶν Κοινοτήτων, ἀφίεται εἰς αὐτὰς ἡ πληρεστάτη ἐλευθερία ἐκ μέρους τῆς αὐτοκρ. Κυβερνήσεως, ἣτις ἐπεμβαίνει μόνον ἵνα ἐμποδίσῃ, ἐν περιπτώσει ἀνάγκης, τὸ ἄτοπον τοῦ νὰ παραδοθῇ ἢ διευθύνῃ τῶν Σχολείων τούτων εἰς ἀνθρώπους τῶν ὁποίων αἱ ἀρχαὶ εἰσι πανδήμως ἐχθρικαὶ πρὸς τὴν ἐξουσίαν τῆς αὐτοκρ. Κυβερνήσεως ἢ ἐναντία εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν... Πρὸς τούτοις πᾶσα πρόφασις περὶ τῆς αξιοθρονήτου ταύτης καταχρήσεως (τῆς ἐκ τοῦ φανατισμοῦ τῶν τούρκων δικαστῶν προερχομένης ἐν ταῖς δίκαις) ἀρθῆσεται διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ περὶ βιλαετιῶν νόμου, καθ' ὃν πᾶσαι αἱ δίκαι, ἐκτὸς τῶν ἐξαρτωμένων ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων, θὰ ὑποβάλ-

λωνται εἰς μεικτὰ δικαστήρια. Ὡς πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων ἐξαρτωμένας δίκας καὶ ἐν αἷς, τῆς φύσεως αὐτῶν ἕνεκα, διάδικοί εἰσι μουσουλμάνοι πρὸς μουσουλμάνους ἢ χριστιανοὶ πρὸς χριστιανούς, θὰ ὑποβάλλωνται αὐταί, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης τῶν κοινοτικῶν δικαστηρίων, ἅτινα, εἰδικὰ ὄντα δικαστήρια, διέπονται ὑπὸ νόμων καὶ εἰδικῶν κανονισμῶν, διὰ τοὺς χριστιανούς»¹.

Βεβαίως λεπτομέρειαί τινες τῆς ἐγκυκλίου ταύτης τοῦ Φουὰτ πρὸς τὰς Δυνάμεις ἦσαν ἀληθεῖς, οὐδὲν δὲ ἕτερον μαρτυρεῖ ἢ ἐγκύκλιος ἢ ὅτι ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις κατὰ θεωρίαν ἀνεγνώριζε τὰ δίκαια καὶ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας, νέας καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ παρέχουσα ἐπαγγελίας. Ἄλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἢ κατὰ τὰς τῶν χριστιανῶν δὲν ἐβελτιώθη μετὰ τὸ χάττι χουμαγιούν. Τοῦρκοὶ τινες καὶ πρῶτος αὐτὸς ὁ Ἀβδουλ Ἀζίζ συνησθάνοντο ὅτι τοῦτο ἦτο πρὸς βλάβην τῆς Τουρκίας, ὅθεν ἐπεθύμουν τὴν ἀναδιοργάνωσιν αὐτοῦ. Τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ταύτην ἐξεδήλωσεν ὁ Σουλτάνος καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον σί' εἶναι δὲ ὁμολογουμένως χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός, ὅτι διέταξεν ὁ Σουλτάνος νὰ δοθῶσιν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου χρήματα πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου καὶ παρέσχε πολλὰς εὐκολίας πρὸς ἀνέγερσιν ναῶν καὶ Σχολῶν. Χαραριστικὸν τῶν καλῶν διαθέσεων τοῦ Σουλτάνου ὑπῆρξε καὶ τὸ ταξείδιον αὐτοῦ ἀνὰ τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον δὲ αὐτοῦ ἐξεδήλωσε πάλιν ὁ Σουλτάνος πρὸς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον σί' τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ². Ὄντως δ' ἐπεχείρησε διαφόρους μεταρρυθμίσεις, ἴδρυσεν νομοπαρασκευαστικὸν τοῦ Κράτους Συμβούλιον, διοργάνωσε τὴν ἐπαρχιακὴν διοίκησιν καὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων. Προθύμως δὲ εἰσήκουε πᾶσαν τοῦ Πατριάρχου αἴτησιν καὶ διέτασσε τὴν διόρθωσιν παντὸς καταγγελλομένου ἀτόπου. Καταγγελλθέντος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ὅτι τινὲς τῶν τούρκων ἱεροδικαστῶν ἐπενέβαινον εἰς ὑποθέσεις ἀποβλεπούσας τὴν θρησκείαν, οἷον διαθήκας προικοσύμφωνα, γάμους, συνοικέσια καὶ τὰ παρόμοια, ἀπηγόρευεν αὐστηρῶς πᾶσαν τοιαύτην ἐπέμβασιν διὰ βεζυρικῶν ἐγκυκλίων (1868-1874) ἀναγνωρίσας ὅτι τοιαῦται ὑποθέσεις δὲν ὑπάγονται ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων³. Ἄλλ' ἡ πλειονότης τῶν τούρκων δὲν συνεμερίζετο τὰς διαθέσεις ταύτας τοῦ Σουλτάνου. Οἱ χριστιανοὶ ἐν Βοσνίᾳ, Ἑρζεγοβίνῃ καὶ Βούλγαρίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, τὰ πάνδεινα ὑφιστάμενοι, ἐπανίσταντο. Εἰς κοινὸν δὲ διάβημα τῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν (1875) ὁ Σουλτάνος ἠγαγκάζετο νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι οὐδεμία βελ-

1. Τὰ δίκαια καὶ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σ. 68—71. *Νικολαΐδης*, ἐνθ' ἀν. Γ' 2878.

2. Τὰ δίκαια καὶ προνόμια τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου, σ. 82. *Socolov*, ἐνθ' ἀν. σ. 350—352.

3. Τὰ δίκαια καὶ προνόμια, σ. 62—63.

τίωσις εἶχεν ἐπέλθει ἐν τῇ καταστάσει τῶν χριστιανῶν, ἐξέδωκε δὲ νέον χάτιον τῶν μεταρρυθμίσεων κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1875, ἐν ᾧ ἔλεγεν ὅτι «ἀπεφασίσθη ὀριστικῶς ἵνα οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ λοιποὶ πνευματικοὶ ἀρχηγοί, συμφώνως πρὸς τὰς ὑφισταμένας παραχωρήσεις, τὰς γενομένας ὑπὲρ τῶν προνομίων τῶν μὴ μουσουλμάνων ὑπηκόων μου καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρας ἐνασκήσεως τῶν θρησκευμάτων αὐτῶν, κεῖνται διαρκῶς ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν καὶ προστασίαν μου ὡς πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς εἰδικὰς ὑποθέσεις αὐτῶν συνωδὰ τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ἀδείᾳ ἣν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν πραγμάτων καὶ τῇ ἐντολῇ τῇ παραχωρηθείσῃ εἰς τὰ εἰδικὰ αὐτῶν Συμβούλια καὶ ὅπως παρέχωνται πᾶσαι αἱ εὐκολίαι διὰ τὴν ἰδρυσιν καὶ οἰκοδομὴν τῶν ναῶν, τῶν Σχολείων καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνικῶν αὐτῶν κτιρίων». Εἰδικώτερον ὁ Σουλτᾶνος ἀπῆτει νὰ γίνωνται σεβασταὶ αἱ διατάξεις τῶν διαθηκῶν τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ διαχείρισις τῆς κληρονομικῆς περιουσίας τῶν χριστιανῶν ὀρφανῶν, ἀπαγορεύσας πᾶσαν ἐπέμβασιν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτάς¹.

Τοιαῦται ὅμως καλὰ τοῦ Σουλτάνου διαθέσεις καὶ διατάξεις οὐδὲν ἀπέδιδον ἀποτελέσμα ἀγαθὸν πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν χριστιανῶν. Διότι ὁ τουρκικὸς ὄχλος, ἀνεπίδεκτος ὦν πάσης διορθώσεως καὶ προόδου, ἐξηκολούθει νὰ θεωρῇ τοὺς χριστιανοὺς «ἀπίστους» δούλους, μὴ ἔχοντας οὐδὲν δικαίωμα. Ἐκρήξεις ἀγρίου τῶν τούρκων φανατισμοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν, φοβεραὶ σφαγαὶ καὶ θηριωδία ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμιλίᾳ, νέα ἐπανάστασις τῶν χριστιανῶν τῆς Ἑρζεγοβίνης, φόνοι προξένων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐν Θεσσαλονίκῃ (1876) καὶ τὰ τοιαῦτα ἦσαν οἰοεὶ ἡ ἀπάντησις εἰς τὰς ἀγαθὰς προθέσεις καὶ ἐπαγγελίας τοῦ Σουλτάνου Ἀβδουλ Ἀζίζ, ὅστις τέλος καθηρέθη τοῦ σουλτανικοῦ ἀξιώματος καὶ ἐδολοφονήθη (1876), τὸν δὲ μετ' αὐτὸν Σουλτᾶνον Μουράτ ε' μετὰ τινας μῆνας (19 Αὐγούστου 1876) διεδέχθη ὁ διαβόητος τύραννος Σουλτᾶνος Χαμίτ β' (1876-1908) ἐφ' οὗ ἐξηκολούθησε μὲν καταρρέουσα ἡ ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, δεινότερα δ' ἀπέβη ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄμα τῇ ἀναρρῆσει τοῦ Χαμίτ εἰς τὸν Θρόνον οἱ Πρεσβευταὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1876 συνελθόντες ἠξίωσαν νὰ δοθῶσιν ἰσονομία πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἐν Βοσνίᾳ, Ἑρζεγοβίνῃ καὶ Βουλγαρίᾳ καὶ τινα ἐδάφη εἰς τὴν Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον. Ὁ Σουλτᾶνος διὰ τῆς Ὑ. Πύλης ἐδήλωσεν ὅτι συμμορφούμενος πρὸς τὴν ἀξίωσιν τῶν Δυνάμεων θὰ παραχωρήσῃ ἰσοπολιτείαν εἰς ὀρισμένους μόνον χριστιανοὺς θὰ παράσῃ ἀνεξαρτήτως εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ πλήρη ἰσότητα πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους ἐν πᾶσι διὰ τῆς καθιδρύσεως συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Τῷ ὄντι δὲ τῇ 11/23 Δεκεμβρίου 1876 ἀνεκηρύχθη ἐπισήμως ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν Πατριαρχῶν τὸ τουρκικὸν Σύνταγμα κατὰ τὰ ὑπο-

1. Αὐτόθι, σ. 82—3.

καθόλου εἰπεῖν, ἡ ἐπανάστασις σπουδαῖον μὲν παρήγαγεν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὴν Τουρκίαν ὃ ἀγὼν ὅμως τῶν Ἑλλήνων ἀπέτυχεν ὠφελεῖτο δὲ τὰ μάλιστα διὰ τοῦ χυθέντος ρωσικοῦ αἵματος ἡ Βουλγαρία. Οἱ τοῦρκοι στρατιῶται καὶ ἰδίᾳ οἱ ἐξαπολυθέντες εἰς τὰς ὑποδούλους ἑλληνικὰς χώρας Κιρκάσιοι διέπραξαν φρικαλεότητας ἀπεριγράπτους δι' ἃς μάτην διεμαρτύρητο τὸ Πατριαρχεῖον¹. Ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου δὲν ἔμειναν εὐχαριστημένοι οὐ μόνον οἱ Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι, συνῆλθε δὲ τὸ ἐν Βερολίῳ Συνέδριον (1 Ἰουνίου 1878) ὅπερ ἐκτὸς τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν ἃς ἐπήνεγκεν ὑπαγαγὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν Κύπρον ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν διοίκησιν, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν ὑπηκόων αὐτῆς χριστιανῶν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον ὃ ἐν τῷ Συνεδρίῳ ἀντιπρόσωπος τῆς Τουρκίας Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Μεχμέτ Ἀλῆ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἑλλήνου Ἀλεξάνδρου Καραθεοδωρῆ ἐδήλωσεν ὅτι «ἡ αὐτοκρατορικὴ (τουρκικὴ) Κυβέρνησις ἀπόφασιν ἔχει νὰ διατηρήσῃ τὰ ἀνεκὰθεν κερωρηγμένα εἰς τὰς χριστιανικὰς Κοινοτήτας δίκαια ἐν ἀπάσῃ αὐτῶν τῇ ἰσχύϊ» συμφώνως δὲ τῇ δηλώσει ταύτῃ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Βερολίνου ἀνεγράφησαν τὰ ἑξῆς : «Τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐκδηλωσάσης τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς τοῦ διατηρῆσαι τὴν ἀρχὴν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπεκτεῖναι ὡς οἷόν τε εὐρύτατα ταύτην τὰ συμβαλλόμενα μέρη λαμβάνουσιν ὑπὸ σημείωσιν τὰς αὐθορμήτους ταύτας δηλώσεις... Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐνάσκησις τῆς θείας λατρείας πάντων τῶν θρησκευμάτων ἐξασφαλίζονται τοῖς πᾶσι καὶ οὐδὲν πρόσκομμα εἶναι δυνατόν νὰ παρεμβληθῇ τόσον ἐν τῇ ἱεραρχικῇ διοργανώσει τῶν διαφορῶν Κοινοτήτων, ὅσον καὶ ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς πνευματικοὺς ἀρχηγούς» (ἄρθρ. 62). «Ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων ἐπικυροῦται ἐν ἀπάσαις ταῖς διατάξεσιν αὐτῆς ταῖς μὴ καταργηθείσαις ἢ τροποποιηθείσαις ὑπὸ τῶν παρόντων ὅρων» (ἄρθρ. 63). Διὰ τῶν διατάξεων τούτων ἔτι ἀπαξ κατεκυροῦντο ὑπὸ τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης τὰ δίκαια καὶ προνόμια τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς βαρβάρου Τουρκίας ἐλαμβάνοντο δὲ δι' ἄλλων διατάξεων πρόνοια περὶ μεταρρυθμίσεων διοικητικῶν πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεως αὐτῶν².

Τὸ προνομιακὸν ζήτημα.

Παρὰ ταῦτα ὅμως οὐδεμία βελτίωσις ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν χριστιανῶν ἐπῆλθεν, ἐνῶ δὲ μέχρι τοῦδε ἡ αὐθαίρετος τουρκικὴ Κυβέρνησις κατεπάτει τὰ δίκαια καὶ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ζητήσῃ ποτὲ τὴν ὀλοσχερῆ αὐτῶν κατάργησιν, τοῦναντίον δὲ ἀφορμῆς διδομένης ἐπε-

1. *Socolor*, 368-670 *Καλλίφων* περ. Γ' τόμ. ΣΤ' 147 ἑξ., Ζ' 35 ἑξ. *Κυριακίδης*, Β' 572 ἑξ)

2. Πρὸβλ. *Carapanayotis* ἐνθ' ἀν. σ. 403 448.

δείγματα παρομοίων πολιτικῶν συστημάτων, μετά τινος δ' ἑβδομάδας κατὰ Ἰανουάριον τοῦ ἐπιόντος ἔτους ὁ Μ. Βεζύρης Μιδάτ πασάς ἐπισκεφθεὶς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἰωακείμ Β' ἐδήλου ὅτι ἄρχεται χρυσοῦς αἰὼν διὰ τὴν Τουρκίαν¹, χαίρων δ' ὁ Πατριάρχης ἀγγέγειλε πρὸς τὸν λαὸν τὰ κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ εὐχαριστήρια πρὸς τὸν Σουλτάνον διεβιβάζοντο. Κατὰ τὸ Σύνταγμα ἀναγνωρίζοντο ἐπισημῶς τὰ προνόμια τῶν ὑπηκόων χριστιανῶν. Ἐκηρύσσεται μὲν θρησκεία τοῦ κράτους ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀλλ' ὠρίζεται ὅτι «τὸ κράτος προστατεύει τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγνωρισμένων θρησκευμάτων καὶ διατηρεῖ τὰς θρησκευτικὰς προνομίας τὰς χορηγηθείσας ταῖς διαφόροις Κοινότησι, ἐπὶ τῷ ὄρω μὴ διαταράξεως τῆς δημοσίας τάξεως ἢ προσβολῆς τῶν χρηστῶν ἠθῶν» (ἄρθρ. 11). «Πάντες οἱ ὀθωμανοὶ (ὕπηκοοι) εἰσὶν ἴσοι ἀπέναντι τοῦ νόμου· ἔχουσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα ἄνευ βλάβης τῶν εἰς τὴν θρησκείαν ἀναφερομένων ζητημάτων» (ἄρθρ. 17). «Αἱ εἰς τὸν ἱερὸν νόμον ὑπαγόμενοι ὑποθέσεις ἐκδικάζονται ὑπὸ τῶν ἱερῶν δικαστηρίων» (ἄρθρ. 87). Ἡ τελευταία αὕτη διάταξις ὑποδηλοῖ ὅτι καὶ αἱ προηγούμενα ἐκφράζουσιν ὅτι οἱ χριστιανοὶ δικάζονται κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν νόμον διασώζοντες τὴν θρησκευτικὴν καὶ κοινοτικὴν αὐτῶν αὐτοτέλειαν². Ἀλλὰ τὸ Σύνταγμα ἔμεινε νεκρὸν γράμμα μὴ ἐφαρμοσθέν, διότι ἐπενεθῆ πρὸς ἀπάτην τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων.

Ἡ θέσις τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν δὲν ἐβελτιώθη, ἡ δὲ Ρωσία, ἕνεκα σφαγῶν Βουλγάρων παρὰ τούρκων ἐν Βατάκ, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ἔφθασε νικηφόρος εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ΚΠόλεως ἠναγκάσθη δ' ἡ Τουρκία νὰ ὑπογράψῃ τὴν συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῆ 19 Φεβρουαρίου 1879. Ἐν διαρκείᾳ τοῦ πολέμου ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐτρομοκράτησεν ὡς συνήθως τοὺς χριστιανούς, ἐξηνάκαζε τὴν Ἐκκλησίαν νὰ εὐχεται ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν Τούρκων, νὰ παρέχῃ χρήματα ὑπὲρ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ νὰ καταρτίξῃ χριστιανικὸν στρατὸν³, ἀλλὰ τὰ πραγματικὰ αἰσθήματα τῶν ἐλλήνων χριστιανῶν ἐξεδηλώθησαν ὑπὲρ τῶν Ρώσων. Ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἐξηγέρθη ἐπανάστασις κατὰ τῶν Τούρκων, ἠγήθη δ' αὐτῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος Τῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ζωνηδῶς συμμετέσχον καὶ οἱ μοναχοὶ τῆς Μακεδονίας. Ἀποτελεσματικωτέρα ὑπῆρξεν ἡ Ἐπανάστασις ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἐπίσκοπον Πλαταμῶνος Ἀμβρόσιον. Καὶ ἐνταῦθα αἱ Μοναὶ ὑπῆρξαν κέντρα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν ὑποδούλων. Δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος καὶ ἡ Κρήτη, ἀλλὰ

1. *Καλλίφων* περ. Γ' τόμ. ΣΤ' σ. 26.

2. Αὐτόθι, ΣΤ' σελ. 35, 36 Ε' 171.

3. *Καλλίφωνος*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρησις Γ', τόμ. στ' σελ. 1-24. Τὰ δίκαια καὶ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σελ. 63-64.

4. *Καλλίφων* περιοδ. Γ' τόμ. ΣΤ' 94 ἐξ. Ζ' 12 ἐξ.)

κύρου αὐτά, νῦν ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ β' ἐπιδιώκεται ἡ κατάργησις τῶν προνομίων κατὰ προβεβουλευμένον σχέδιον ἐκπανισλαμικῶν καὶ ἀπολυταρχικῶν ἰδεῶν. Τὸ τουρκικὸν Κράτος ὑφίσταται ἐπ' αὐτοῦ νέους ἀκρωτηριασμούς, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιζητηθῇ ἡ συγκράτησις τῶν ὑπολειπομένων διὰ τῆς ἐν Τουρκίᾳ περιποιήσεως τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανικῶν ἐθνότητων διὰ τῆς ἰσονομίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς καὶ τιμῆς, καταβάλλεται μωρὰ καὶ κακόβουλος προσπάθεια καταλύσεως πάσης θρησκευτικῆς καὶ κοινοτικῆς ἐλευθερίας πρὸς ἐκτουρκισμόν αὐτῶν. Ἐνταῦθα προέκυψε τὸ προνομιακὸν λεγόμενον ζήτημα.

Μηῖνάς τινας μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπωφελεστάτων διὰ τοὺς ὑποδούλους χριστιανοὺς διατάξεων τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου, τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1878 Πατριάρχης ΚΠόλεως ἐξελέγετο ὁ Ἰωακείμ Γ' οὐτινος ἡ πατριαρχία ἀπὸ τε ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπόψεως ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ΚΠόλεως σπουδαιότατη, ἀναδείξασα αὐτὸν ἀναμφιβόλως ἕνα τῶν περιφανεστέρων Πατριαρχῶν κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλλωσιν δυστυχεῖς χρόνους¹. Ὁ θερμουργὸς Πατριάρχης ἄμα τῇ ἀνόδῳ αὐτοῦ εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον προσεκάλεσε τὴν πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν συγκροτηθεῖσαν ἐπιτροπὴν ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἀνέγνω ὑπόμνημα περιλαμβάνον τὰς σκέψεις αὐτοῦ καὶ προτάσεις πρὸς διαρρυθμίσιν γενικὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἀνασκοπῶν ἐν αὐτῷ τὸ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἱστορικὸν παρελθὸν τῆς Ἐκκλησίας ΚΠ. διέκρινεν ὡς πρώτην ἐποχὴν τὴν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ 1828 ἢ 1830 ὡς ἐποχὴν πόνων καὶ θρήνων, καθ' ἣν κλῆρος καὶ λαὸς εὗρισκε παραμυθίαν τῶν δεινῶν καὶ τῶν θλίψεων ἐν τῇ προσευχῇ καὶ δεήσει μὴ δυνάμενοι γενναῖόν τι νὰ κατορθώσωσι διὰ τῶν διαπρεψάντων ἐν αὐτοῖς ὑπὲρ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως αὐτῶν. Ἡ δευτέρα ἐποχὴ ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι τοῦ 1860 δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐποχὴ ἀνέσεως καθ' ἣν ἤρξατο ὑποφώσκουσα ἐλπίς κρείττονος καταστάσεως καὶ καθ' ἣν οἱ ἡγέται τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ συνεσκέπτοντο περὶ μωριωτέρας τινὸς διαρρυθμίσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων καὶ περὶ τῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ λαοῦ. Οὐδὲν ὅμως κατορθώθη ἔνεκα πολλῶν καὶ διαφόρων λόγων. Σπουδαιότερα ἐπιπῆξεν ἡ ἀπὸ τοῦ 1860 καὶ ἐξῆς ἐποχὴ ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Πατριάρχου διέρρευσε καὶ αὕτη ἀνωφελῶς. Ὁ καρπὸς τῆς δράσεως τῶν ἡγετῶν τοῦ κλήρου καὶ λαοῦ οἵτινες ἐν δυσαρμονίᾳ ἀντιλήψεων καὶ ἐν ἀντεγκλήσεσιν εἰργάσθησαν, οἱ Ἐθνικοὶ

1. Μ. Χαμουδοπούλου, Πατριαρχικαὶ Πινακίδες «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β' 686-7. Γ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς συγχρόνου Ἱεραρχίας Α' 57-356. «Νέα Σιών» ΙΒ' 1912, σ. 809-812. «Ἐκκλησιολογία» ΛΓ' 1912, σ. 450 ἐξ. «Ἐκκλησιαστικαὶ Εἰδήσεις» Πετρουπόλεως (ρωσιστὶ) μετάφρασις ἐν τῇ «Προόδῳ» ΚΠ. Δεκεμβρ. 1912. Κ. Σπανοῦδη Ἱστορικαὶ σελίδες Ἰωακείμ Γ' ΚΠ. Socolor, Ἡ Ἐκκλησία ΚΠ. κατὰ τὸν 19 αἰῶνα, Α' σελ. 651-672.

Κανονισμοί, ὑπῆρξε νομοθέτημα «ἄνωφελές» εἰμὴ καὶ «ἐπιβλαβές», διότι ἐπέτρεψε τὴν καθ' ὑπερβολὴν ἀνάμειξιν τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι. Παραστήσας δ' ὁ Πατριάρχης τὰ ὄρια τῆς ἐν αὐτοῖς δράσεως τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ζητεῖ διαφόρους μεταρρυθμίσεις πρὸς γενικὴν καὶ διζικὴν ἀνόρθωσιν.

Ἐπειδὴ ὁμοως αὕτη ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἐνεργειῶν τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως δὲν ἐδίστασεν ὁ εὐθαρσῆς Πατριάρχης νὰ ὑποβάλλῃ τῇ 19ῃ Νοεμβρίου 1879 καὶ πρὸς τὸν Μ. Βεζύρην δι' ὑπομνήματος τὰς σκέψεις αὐτοῦ περὶ τῶν πρακτέων. Πληροφορηθεὶς, λέγει, ὅτι ἡ Κυβέρνησις σκέπτεται νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κακοδιοίκησιν τοῦ κράτους καθορίζουσα νέον πολιτικὸν σύστημα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πλήρους καὶ πραγματικῆς ἰσότητος ὄλων τῶν ὑπηκόων λαῶν ἀνεξαργτήτως φυλῆς καὶ θρησκευματος καθῆκον αὐτοῦ ὡς Πατριάρχου καὶ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολυπληθεστεράς καὶ σπουδαιότερας μερίδος τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων ἐθεώρησε νὰ διακοινώσῃ τὰς σκέψεις αὐτοῦ ἐλευθέρως. Ἐκφράζει πρὸ παντὸς πεποίθησιν ὅτι ἡ κυβερνήσις δὲν σκέπτεται διὰ τοῦ νέου αὐτῆς ἔργου νὰ μειώσῃ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς κατακτήσεως χορηγηθεῖσαν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοδιοίκησιν μεθ' ὄλων τῶν συμπαρομαρτούντων ταύτῃ προνομίων. Ἡ Ἐκκλησία δέον τὰ μείνη ἐλευθέρᾳ ἐν ταῖς ἐνεργείαις καὶ ἀποφάσεσιν αὐτῆς ὅσον ἀφορᾷ τὸν κλῆρον καὶ τὰς ἀπολαυὰς αὐτοῦ, τοὺς ναοὺς, τὰ μοναστήρια, τὰ σχολεῖα τὰ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα καὶ τὴν ἀκίνητον αὐτῶν περιουσίαν, τὸν γάμον, τὸ διαζύγιον, τὴν διαθήκην, τὴν ὀρφανικὴν περιουσίαν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐδρεύειν τὸν ἀρχιερέα ἐν τοῖς κατὰ τόπους συμβουλίοις, προσέτι δὲ θὰ ἔχη ἐν πᾶσι τούτοις τὴν προστασίαν τῆς Κυβερνήσεως. Οὕτω καθορίσας γενικῶς τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας ὑποδεικνύει περαιτέρω ὁ Πατριάρχης ὅτι ἡ μελετημένη ἰσότης τῶν ὑπηκόων πρέπει νὰ εἶναι πραγματικὴ, νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἢ ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῶν κατοίκων λαλουμένη γλῶσσα ὡς ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα, νὰ μεταρρυθμισθῇ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν κατοίκων, νὰ διορίζωνται ὑπάλληλοι καὶ χριστιανοί ¹.

Σπανίως ἀληθῶς Πατριάρχης ΚΠόλεως ἠδυνήθη ἐν πλήρει συναισθησει τῆς θέσεως αὐτοῦ ὡς Ἐθνάρχου νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ τοιαύτης τόλμης πρὸς τὸν τύραννον. Παραδόξως δὲ καὶ ὁ Σουλτάνος ἐζήτησε νὰ ἴδῃ καὶ κατ' ἰδίαν τὸν νέον Πατριάρχην καὶ ἐδέχθη αὐτὸν ἀκούσας καὶ προφορικῶς τὰς περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ κράτους γνώμας καὶ ἐτίμησεν αὐτὸν ² ἤρκεσαν δὲ ταῦτα ἀπὸ πρώτης ἀφετηρίας νὰ καταστήσωσι τὸν Ἰωακείμ Γ' δημοφιλέστατον καὶ νὰ περιβάλλωσιν αὐτὸν διὰ πρωτοφανοῦς ἀφοσιώσεως τοῦ λαοῦ, ὅστις τόλμην ἀρνούμενος ἐκ τῆς τόλμης τοῦ Πατριάρχου δὲν ἐδίστασε νὰ

1. *Καλλιφρων* Δ'. Β, 68-70 *Γερ. Παπαδ.* 71-73 σημ.

2. *Καλλιφρων* ἐνθ' ἀν 79-81.

ὑποδείξει ποικιλαχῶς πρὸς τὴν τυρανικὴν κυβέρνησιν τὰ δεόντα γενέσθαι. Ἐξωστρέφει δὲ ὁ ὑπουργὸς Σουλτᾶνος διανοούμενος τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῶν μεταρρυθμίσεων προέβαιεν ἤδη εἰς χαρακτηριστικὰ ἀποφάσεις ἐνεκα τῶν ὁποίων προὔκλήθη τὸ σοβαρώτατον προνομιακὸν ζήτημα.

Ἦδη τῷ 1877 ὁ Σουλτᾶνος τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα τῶν μὴ μουσουλμάνων, αἵτινα τέως ὑπῆγοντο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, ὑπῆγαγεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ὑπουργείου τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς παιδείας, περὶ τὸ ὅποιον κατὰ τὰ ἐφεξῆς ἔτη ἐξεδόθησαν εἰδικαὶ διατάξεις. Σειρὰ διατάξεων τοῦ Ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν περὶ ἐπισκευῆς ἢ ἀνοικοδομήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν, φιλανθρωπικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, περὶ συνάψεως γάμων, περὶ μητρῶου γεννήσεων, περὶ διαβατηρίων, περὶ ἰδρύσεως τυπογραφείων καὶ ἐκδόσεως βιβλίων, πρὸ πάντων περὶ εἰσπράξεως τῶν φόρων¹ ἔμαρτύρει ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐζήτηε οὐχὶ τὴν ἰσότητά τῶν μὴ μουσουλμάνων ὑπηκόων πρὸς τοὺς μουσουλμάνους ἀλλὰ τὴν μείζονα αὐτῶν ταπείνωσιν.

Μὴ περιοριζομένη δὲ εἰς ἔμμεσον κατάργησιν τῶν προνομίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς πλαγίως ἐνεργείας ἐπελαμβάνετο πάσης ἀφορμῆς πρὸς ἄμεσον αὐτῶν κατάργησιν καλοῦσα αὐτά, οὐχὶ θρησκευτικὰ προνόμια («ἱμνιαζάτι μεζχεμπιέ») κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἐπίσημον φρασεολογίαν, ἀλλ' ἀποφάσεις καὶ ἀδείας («μουκαεράτ», «μουσααδάτ»). Οὕτω δ' ἠμφισβήτησε τῷ 1880 τὸ κῆρος τῶν χριστιανικῶν διαθηκῶν καὶ τὸ προνόμιον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δικάζειν τὸς ἐξ αὐτῶν πηγαζούσας μεταξὺ τῶν κληρονόμων διαφορὰς², ἐκδοῦσα Κανονισμὸν τῶν διοικητικῶν Συμβουλίων ἐζήτησε νὰ ἀναθέσῃ εἰς μικτὰ Συμβούλια τὴν διοίκησιν τῶν τέως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διευθυνομένων ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καθιδρυμάτων. Ἐξ ἀφορμῆς ἐπιληψίμου βιβλίου τοῦ Ἀναστ. Διομ. Κυριακοῦ (Χριστιανικὴ Κατήχησις ἐν ἣ ὑπῆρχον προσβλητικαὶ περὶ τοῦ ἰσλαμισμοῦ φράσεις) εἰσηγμένον εἰς τὰς ἑλλ. Σχολὰς τῆς ΚΠ. ἡ Κυβέρνησις ἐζήτησε τῷ 1882 παρὰ τοῦ Πατριαρχείου νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς παιδείας πρὸς ἔγκρισιν τὰ βιβλία, προγράμματα καὶ διπλώματα τῶν διδασκάλων. Τοῦ Πατριάρχου δ' ἀπαντήσαντος (17 Ἰανουαρίου 1881) ὅτι «ἡ διοίκησις καὶ διεύθυνσις τῶν Σχολῶν ἀνεκαθεν εἶναι δικαίωμα τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν μητροπόλεων», τὸ Ὑπουργεῖον περιορίσθη ἀπλῶς ν' ἀνακοινώσῃ ὅτι διώρισε τὸν Ναῖμ Βέην ὅπως ἐποπτεύῃ ἔστιν ὅτι «κατὰ τὸ οὐσούλιον» τὰς ὀρθόδοξους Σχολὰς τὸ δὲ Πατριαρχεῖον ἀπήντησεν ὅτι «οὐδὲν ἔχει ν' ἀντιτάξῃ ὅπως ὁ Ναῖμ Βέης ἢ ἄλλος τις ἐπισκεφθῇ τὰ ἡμέτερα σχολεῖα καὶ ὅτι ἐδό-

1. Νικολαΐδης ἐνθ. ἀν. III, 2157-66. IV, 3665 ἐξ.

2. Γεωργ. Παπαδ. Α' 44-95. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 1883, σελ. 479.

θησαν τοῖς διδασκάλοις καὶ ἐφόροις αἱ δέουσαι διαταγαί»¹. Τὸ πονηρὸν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως βούλευμα περὶ καταργήσεως τῶν προνομίων τῆς Ἐκκλησίας ἐξεδηλώθη ἔτι σαφέστερον ἐν τῇ ἐκδόσει βερατίων νεωστὶ ἐκλεγέντων μητροπολιτῶν ἐν τέλει τοῦ 1882 καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1883. Αὐθαιρέτως ἐν τοῖς νέοις βερατίοις ἡ Κυβέρνησις ἠλλοίωσε τὰ ἐδάφια περὶ διαδικασίας τῶν ἀρχιερέων καὶ προσωποκρατήσεως τῶν κληρικῶν, δι' ἐτέρων δ' αὐτῆς ἐπεμβάσεων εἰς τὰ τοῦ Πατριαρχείου δικαιώματα ἄρδην ἀνέτρεπε τὸ καθεστῶς τῶν προνομίων².

Ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ τῇ 19 Φεβρουαρίου 1883 ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης ὑπέδειξεν ὅτι ἤδη ὁ πορθητῆς τῆς ΚΠ. καθώρισε τὸ δικαστικὸν καθεστῶς καθ' ὃ α) αἱ ἀστικάι δίκαι τοῦ πατριάρχου τῶν μητροπολιτῶν, τῶν ἀρχιεπισκόπων, τῶν ἐπισκόπων, τῶν ἐπιτρόπων, καὶ ὑπαλλήλων αὐτῶν οἰαιδήποτε κἂν ᾧσι, μὴ λαμβανέσθωσαν ὑπ' ὄψει ἀλλαγῆς ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης β) ἐὰν δεήσῃ δικαστικῶς νὰ κρατηθῇ ἱερεὺς καλόγηρος καὶ καλογραῖα οἱ τοιοῦτοι δέον νὰ κρατῶνται διὰ τοῦ Πατριάρχου. Αἱ θεμελιώδεις αὗται διατάξεις συμπεριελήφθησαν καὶ ἐν τοῖς Ἐθνικοῖς Κανονισμοῖς τοῖς ἐπικυρωθεῖσιν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ διὰ πλείστων κυβερνητικῶν πράξεων μετὰ τῶν λοιπῶν προνομίων ἀνεγνωρίσθησαν. Ὅθεν ὁ Πατριάρχης μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Συνόδου καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ Συμβουλίου ἐκφράζει τὴν ἐκπλήξιν καὶ τὴν λύπην αὐτοῦ ὅτι μετὰ τοσαύτας διαβεβαιώσεις τῆς Κυβερνήσεως περὶ διατηρήσεως τῶν προνομίων ζητεῖται ἡ κατάργησις τοῦ προνομίου τῆς διαδικασίας καὶ τῆς προσωποκρατήσεως τῶν κληρικῶν καὶ παρακαλεῖ ν' ἀποκατασταθῇ τὸ καθεστῶς. Ὁ Ὑπουργὸς τῇ 31 Μαρτίου ἀπαντήσας ἐδήλωσεν ὅτι ἡ μεταβολὴ ἐν τοῖς σχετικοῖς ἐδαφίοις τῶν βερατίων προῆλθε συμφώνως πρὸς τὰς γινομένας διοικητικὰς καὶ δυναστικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ κράτους. Ἄλλ' ὁ Πατριάρχης διὰ μακρῶν γράφας τῇ 13 Ἀπριλίου ἀπέδειξεν ὅτι αἱ γενόμεναι μεταρρυθμίσεις δὲν δύνανται νὰ θίξωσι τὸ προνομικὸν καθεστῶς, ὅπερ εἶναι τόσον παλαιὸν ὅσον καὶ ἡ θεμελίωσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἐν ΚΠόλει. Τὸ καθεστῶς τοῦτο ἐθεωρήθη ἔγκυρον καὶ διέμεινεν ἄθικτον κατ' οὐσίαν καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι ἐσχάτων ἐπελθούσας μεταβολὰς ἐν τοῖς νόμοις καὶ ἐν ταῖς περὶ δικαστηρίων διατάξεσι τοῦ κράτους. Ἀποκρούει λοιπὸν ὁ Πατριάρχης τὴν ἀξίωσιν τῆς Κυβερνήσεως ὅπως οἱ κληρικοὶ παραπέμπωνται εἰς τὰ ἐπιτόπια δικαστήρια καὶ ζητεῖ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ καθεστῶτος. Δι' εἰέρον ἐγγράφου αὐτοῦ ἀπὸ 27 Μαΐου 1883

1. Γ. Παπαδοπούλου 95-100.

2. Τὰ σχετικὰ ἔγγραφα δημοσιευθέντα ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» τόμ. Γ' σελ. 564 ἐξ. συμπεριελήφθησαν ἐν τῷ βιβλίῳ «Τὰ κατὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν προνομίων ἀπὸ τῆς 19 Φεβρουαρίου 1883 μέχρι τῆς ἐπιβραβεύσεως τοῦ καθεστῶτος», ἐν ΚΠ. 1884. Πρβλ. Γεωργ. Παπαδοπούλου, σελ. 174 ἐξ.—

ὁ Πατριάρχης μετὰ τῆς Συνόδου καὶ τοῦ ἔθνικοῦ μικτοῦ Συμβουλίου ἐξέφραξε τὴν λύπην αὐτοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι δὲν ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψει αἱ δίκαιαι παρατηρήσεις αὐτοῦ ἀλλὰ τούναντίον ἐξακολουθεῖ προφανῆς ἡ κατάργησις τῶν προνομίων καὶ δικαίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκτὸς τῆς τροποποιήσεως τῶν εἰρημένων ἐδαφίων ἐν τοῖς βερατίοις ἐκοινοποιήθη σπουδαία ἀλλοίωσις τοῦ δικαιώματος τοῦ Πατριαρχείου τοῦ δικάζειν τὰς ἀπὸ τῶν διαθηκῶν τῶν χριστιανῶν ἀναφουρένας διαφορὰς κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς νόμους ἀνεκκλήτως ἐκοινοποιήθη νέος τρόπος διεκδικάσεως καὶ διεκπεραιώσεως τῶν ἐκ τοῦ γάμου ἀπορρουσῶν περὶ διατροφῆς συζύγων διαφορῶν, ὅπερ συνεπάγεται διατάραξιν ὄλου τοῦ δικαίου τοῦ ἀφορῶντος τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, ἐγνώσθη ὅτι τὸ μέχρι τοῦδε καλῶς ἐπικρατήσαν δικαίωμα τοῦ ἐλευθέρως ἀνεγείρειν ναοὺς σχολεῖα καὶ ἄλλα δημόσια φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα ὑποβάλλεται εἰς περιορισμούς, παρατηρήθη ἀλλοίωσις εἰς τὴν ἀρχαίαν νόμιμον τάξιν περὶ ἐκτελέσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἐκδιδομένων ποινικῶν ἀποφάσεων περὶ τῶν κληρικῶν ἢ περὶ διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἀπαιτεῖ κυβερνητικὴν ἀρωγὴν, ἐδηλώθησαν πολλαχῶς περιορισμοὶ εἰς τὴν ἐλευθέραν διεύθυνσιν τῶν ἐλληνικῶν Σχολείων. Περὶ πάντων τούτων ἐκτενὴς γίνεται λόγος ἐν τῷ Πατριαρχικῷ βερατίῳ, ἐν τοῖς Ἐθνικοῖς Κανονισμοῖς τοῖς ἔχουσι κῦρος νόμου τοῦ κράτους καὶ ἐν ἑτέροις ἐπισήμοις ἐγγράφοις ὡς δικαιωματικῶς καὶ προνομιακῶς ἀνηκόντων τῇ ἀρμοδιότητι καὶ δικαιοδοσίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἔκπαλαι τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν κατὰ τόπους κρατήσασαν τάξιν καὶ συνήθειαν, μεγίστην ἔχοντα συνάφειαν μετὰ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῆς νόμων καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον συνδεόμενα πρὸς αὐτοὺς ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται ἡ παραδοχὴ ἑτέρας παρὰ τὴν καθιερωμένην τάξεως. Ἄλλ' ἔνεκα τῶν λόγων τούτων καὶ ἄλλων πολλῶν ὁ κοινωνικὸς βίος τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανοῦ ἐν Τουρκίᾳ στενώτατα εἶναι συνδεδεμένος μετὰ τῆς θρησκείας καὶ Ἐκκλησίας ὥστε ὑπὸ οἰανδήποτε ἐποσιν ἐξεταζομένων τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων ἀνέφικτος καθίσταται ἡ μετατροπὴ καὶ ἀλλοίωσις τοῦ καθεστώτος ὅπερ πάντοτε ἡ Κυβέρνησις ἀνεγνώρισε. Ὅθεν ὁ Πατριάρχης μετὰ τῆς Συνόδου καὶ τοῦ μικτοῦ Συμβουλίου ἀντιπροσωπεύων τὴν Ἐκκλησίαν ΚΠόλεως καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Γένος ζητεῖ μετὰ θάρρους παρὰ τῆς Κυβερνήσεως νὰ σεβασθῇ τὸ προνομιακὸν καθεστῶς.

Ἄλλ' ὁ τοῦρκος ὑπουργὸς τῆς παιδείας καὶ τῶν θρησκευτικῶν Ἀσὴμ ἀπαντήσας τῇ 26 Μαΐου 1883 εἰς τὸ πρῶτον τῶν ἀνωτέρω ἐγγράφων ἐδήλωσεν ὅτι «ἐὰν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἐδόθησαν μὲν προνομία τινα ἥθειεν ὅμως ἀποδειχθῆ ὅτι ταῦτα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν εἶναι ἀνεφάρμοστα καὶ ἀσυμβίβαστα πρὸς τοὺς γενικοὺς νόμους καὶ πρὸς τὰ διοικητικὰ δίκαια, φανερόν ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ μεταβολὴ αὐτῶν ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῶν περιστάσεων καὶ τῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ ἀναμφιρῆτως καὶ ἀναμφι-

βόλως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ παραδεκτὸν τὸ ἐξῆς: ὅτι ἡ Κυβέρνησις ὑποχρεοῦται νὰ διατηρήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὰς ἀρχαίας παραχωρήσεις (μουσαδάτ) ἐν γένει καὶ ἀπολύτως ὡς ἔχουσι». Προσεπιδήλου δ' ὁ αὐτὸς Ὑπουργὸς ὅτι καὶ αἱ ἐν τοῖς Βερατίοις ἀλλοιώσεις ὡς πρὸς τὴν ἐξαιρετικὴν διαδικασίαν τῶν κληρικῶν «προήλθον ἐκ τῆς συμφώνως πρὸς τοὺς δικαστικούς διοργανισμοὺς καὶ πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις ληφθείσης τάξεως». Καὶ διὰ δευτέρου δ' ἐγγράφου αὐτοῦ ἀπὸ 31 Μαΐου 1883 ὁ τούρκος ὑπουργὸς προσεπάθησε ν' ἀναιρέσῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐτέρου τῶν ἀνωτέρω πατριαρχικῶν ἐγγράφων ἀποδεικνύων ὅτι ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις διὰ νέας θεωρίας περὶ τοῦ μεταβλητοῦ τῶν προνομίων ἀναιροῦσα τὰς προηγουμένας ἐπισήμους δηλώσεις πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον καὶ πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις περὶ τὸ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθῶσι ποτε τὰ προνόμια, ὅτι καθήκον αὐτῆς θεωρεῖ νὰ τηρήσῃ ἔσαει ἀναλλοίωτα, ἐξήτει τὴν κατάργησιν αὐτῶν ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οἱ συνταχθέντες νέοι νόμοι ἀπήτουν τὴν πρὸς αὐτοὺς προσαρμογὴν ἢ τὴν ἄρσιν τῶν ἀνεφαρμόστων δικαίων καὶ προνομίων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ Πατριάρχης δὲν ἐδίστασε δι' ἐπανειλημμένων ἐγγράφων ν' ἀποκρούσῃ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ τούρκου ὑπουργοῦ καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην αὐτοῦ ἐπὶ τισιν ἀναρμόστοις φράσεσι τῶν ὑπουργικῶν ἐγγράφων ζητήσας ἐξήγησιν αὐτῶν, ταυτοχρόνως δὲ δημοσιεύσας πάντα τ' ἀνωτέρω ἔγγραφα ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» δι' ἐγκυκλίου αὐτοῦ ἀπὸ 17 Ἰουνίου πρὸς τοὺς Μητροπολίτας καθίστα γνωστὰ τὰ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ζητήματα παραπέμπων εἰς τὰ ἔγγραφα καὶ συνίστα αὐτοῖς «ἵνα ἀντέχωνται ἐν τοῖς πνευματικοῖς καὶ διοικητικοῖς τῶν μητροπόλεων αὐτῶν πράγμασι τῆς ἀρχαίας τάξεως καθάπερ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐμμένει καὶ ἐμμενεῖ ἐν αὐτῇ», προτρέποντες τοὺς χριστιανοὺς νὰ μὴ ἀνησυχῶσιν ἐκ διαφορῶν φημῶν.

Τῇ 14 Ἰουλίου ὁ Πατριάρχης κατ' ἀπόφασιν τῆς περὶ αὐτὸν Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου¹ ὑπέβαλε μακρὸν ὑπόμνημα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνέτρεπε τὰς θεωρίας αὐτῆς περὶ τῶν προνομίων, ὑπεδείκνυε τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἀρχὴν καὶ τὰς ἐκάστοτε ἐπισημοτάτας παρ' αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως ἐπιβεβαιώσεις καὶ ἐπικυρώσεις αὐτῶν, ἐγγυήσεις καὶ ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης. Τὰ προνόμια δὲν εἶναι τυχαῖός τις νόμος δυνάμενος νὰ μεταβληθῇ ἀλλὰ σύμβασις τῶν κατακτητῶν πρὸς τοὺς κατακτηθέντας ἐξασφαλίζουσα τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Τουρκίᾳ καὶ τὸν θρησκευτικὸν καὶ κοινοτικὸν βίον τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ. Ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀθετηθῶσιν ὑποχρεώσεις ἐπίσημοι καὶ διεθνεῖς, ν' ἀνατραπῇ καθεστὼς «εἰς τὸ ἀναλλοίωτον δημόσιον δίκαιον ἀναγόμενον κύρος δὲ καὶ ἰσχὺν διεθνῆ περιβεβλημένον καὶ τῆς διπλῆς αὐ-

1. Ἴδε «Ἐλληνισμὸν» ΙΑ' 1908, σελ. 426.

τοῦ ταύτης ἐγγυήσεως ἔνεκεν ἀπρόσβλητον καὶ ἀμετάρρεπτον διατελοῦν εἰς τὸ διηγεῖς». Ταύτας τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς διευκρινήσας ὁ Πατριαρχὴς ἀναπτύσσει λεπτομερέστατα τὰ ζητήματα ἐφ' ὧν ἠγέρθησαν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἀσύστατοι ἀμφισβητήσεις καὶ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον ἀνεκάθεν εἶχεν ἀνεγνωρισμένα παρὰ τῆς Κυβερνήσεως δικαιώματα ὡς πρὸς τὴν δίκην τῶν κληρικῶν καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν πταιόντων ὡς πρὸς τὰ συναφῆ πρὸς τὸν γάμον ζητήματα, ὡς πρὸς τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἀνέγερσιν θρησκευτικῶν φιλανθρωπικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν καὶ τῆς παιδείας διεύθυνσιν. Τὸ καθεστὼς τοῦτο καὶ ἀπαρβίαστον καὶ ἀναλλοίωτον εἶναι ἄτε περιφρουρημένον διὰ δημοσίων τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως βεβαιώσεων καὶ ἐγγυήσεων, περιβεβλημένον ἅμα τὸ κῦρος ἐπισημοτάτων διεθνῶν πράξεων, πάντα δὲ τ' ἀνωτέρω ζητήματα ὑπὸ θρησκευτικῶν νόμων διέπονται καὶ θρησκευτικὰ εἶναι ὅθεν ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ὑπόμνημα τοῦ Πατριαρχοῦ Ἰωακεῖμ δημοσιευθὲν καὶ γαλλιστὶ μεγίστην ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν, ἐπειδὴ δὲ τουρκικῆ ἐφημερὶς («Βακῆτ» 30 Ἰουλίου 1883) παρατήρησεν ὅτι εἶναι ἄτοπος ἢ μετάφρασις καὶ διάδοσις ἐγγράφου ἀναφερομένου «εἰς τὸν κυρίαρχον καὶ τὸν ὑπήκοον» ὁ «Νεολόγος» αὐθημερόν (ἀριθμ. 4294) ἀπαντήσας ἔγραψε «Ἡ μεταξὺ τῆς Ὑψ. Πύλης καὶ τοῦ ἡμετέρου Πατριαρχείου συζήτησις δὲν εἶναι συζήτησις κυρίαρχου πρὸς ὑπήκοον, ἀλλὰ συζήτησις δύο ἀνεγνωρισμένων ἀρχῶν αἵτινες ἔχουσιν ἑκατέρω τὸν κύκλον τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν καὶ ἴσα μὲν διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων δίκαια, ἀμφοτέρω ἐκ τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας ἀπορρέοντα τοῦ Σουλτάνου, ὅστις μάλιστα αὐτοβούλως ἠδύοκῆσε νὰ κρατήνῃ τὰ τῶν Πατριαρχείων καὶ διὰ διεθνῶν συμβάσεων». Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὁποῖαν σημασίαν τὸ Πατριαρχεῖον ἀντιπροσωπεῖον τὸ ἑλληνικὸν Γένος ἀπέδιδεν εἰς τὸ ζήτημα. Ἄλλ' ἢ τουρκικῆ Κυβέρνησις ἀναβάλλουσα τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος προσέθηκε νέον στοιχεῖον ἐν αὐτῷ, διότι τῇ αἰτήσει τοῦ Πατριαρχοῦ ἀπειλήσαντος παραίτησιν ἐξέδωκε μὲν μετὰ καὶ προφορικὴν συνεννόησιν τὸ Πατριαρχικὸν βεράτιον ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἀπαράλλακτον πρὸς τὸ τῶν προκατόχων Πατριαρχῶν ἄνευ ὅμως ἐπικυρώσεως παρὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ ἀπέφυγεν ἢ Κυβέρνησις ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ὑπόμνημα τῆς 14 Ἰουλίου. Τούτου ἔνεκα τῇ 9 Δεκεμβρίου ὁ Πατριαρχὴς παραιτηθεὶς ἀπεχώρησεν εἰς τὸν ἐν Βαφειχωρίῳ πατρικὸν οἶκον. Ἦτε Ἱερά Σύνοδος καὶ τὸ Μ. Συμβούλιον ἀναγγείλαντα εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν παραίτησιν τοῦ Πατριαρχοῦ παρεκάλεσαν νὰ μὴ γίνῃ δεκτὴ. Ἡ Κυβέρνησις τοῦτο ἐξέλαβεν ὡς ἐξαναγκασμόν, καὶ παρεκάλεσε τὸν Πατριαρχὴν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἀλλ' ἀπαντήσας ὁ Πατριαρχὴς ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἐξηνανγκάσθη εἰς παραίτησιν προσέβῃ δ' εἰς αὐτὴν ἔνεκα τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος καὶ ὅτι ἐμμένει εἰς αὐτήν. Τότε ἢ Κυβέρνησις προσεπάθησε δι' ἐγγράφου αὐ-

τῆς ἀπὸ 19 Δεκεμβρίου 1883 ν^ο ἀπαντήση εἰς τὸ ὑπόμνημα τῆς 14 Ἰουλίου μὲ εἰδικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὑποστηρίζουσα τὰς ἰδίας αὐτῆς γνώμας καὶ τοὺς ἰσχυρισμούς. Ἐντεῦθεν τὸ ζήτημα μᾶλλον περιεπλέκετο καὶ ὠξύνετο. Παρήχθη λίαν δυσάρεστος κατάστασις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, μεγάλη ἀγωνία παρὰ τοῖς χριστιανοῖς. Ἡ λειτουργία τῆς μεγάλης εορτῆς τῶν Χριστουγέννων διεξήχθη ἐν τῷ Πατριαρχικῷ ναῷ παρὰ τὰ εἰθισμένα ὅλως ἀνεπισήμως, μάτην δ' ἡ Κυβέρνησις θέλουσα νὰ προλάβῃ τὴν ἐκ τούτου κακὴν ἐντύπωσιν τοῦ λαοῦ παρεκάλεσε καὶ τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ τὸν Πατριάρχην νὰ τελέσωσι πανηγυρικῶς τὴν εορτήν. Ἀλλὰ καὶ μὴ θέλουσα νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ ζήτημα τῶν προνομίων τοῦτο μὲν ἐξηκολούθησεν ἀνταλλάσσουσα ἔγγραφα πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον καὶ τὸ μικτὸν Συμβούλιον τοῦτο δὲ προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Πατριάρχην ν' ἀναλάβῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Ἐπενέβη προσωπικῶς καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος Χαμίτ διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ ἱατροῦ Μαυρογένους. Ἄλλ' ὁ Πατριάρχης ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐπιστρέψας τὸ βεράτιον ἐζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐφαίνετο μὲν πρόθυμος νὰ εὐρεθῇ τρόπος τις συμβιβασμοῦ ἀλλ' ἐπέμεινε σταθερῶς καὶ ἀκλονήτως εἰς τὴν ἀναγνώρισιν πλήρους τοῦ προνομιακοῦ καθεστώτος. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ τὸ μικτὸν Συμβούλιον καθίστων αὐτὸν ἐνήμερον τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν καὶ ἐγγράφων ἐφ' ὧν ἐποιεῖτο παρατηρήσεις ὁ Πατριάρχης, ὃν καὶ εἰς ἰδιαιτέρας ἀνεπισήμους συνεντεύξεις ἐζήτηε ὁ Μ. Βεζύρης.

Τελευτῶντος τοῦ Μαρτίου 1884 ἡ Κυβέρνησις ἐξέδωκεν ἐπικεκυρωμένον ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τὸ Πατριαρχικὸν βεράτιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ ἀπαράλλακτον ὡς πρὸς τὸ τοῦ προκατόχου Ἰωακείμ β' ¹, ἀλλὰ συνώδευσεν αὐτὸ δι' ἐγγράφου (τεσκερὲ) ἐν τῷ ὁποίῳ δηλοῦσα τὴν συμφωνίαν αὐτῆς ὅπως τηρῶνται αἱ μέχρι τοῦδε ἰσχύουσαι διατάξεις περὶ διαθηκῶν καὶ διατροφῆς τῶν διαζευγνημένων καὶ ἀνακαλοῦσα τὰς περὶ τῆς καταργήσεως αὐτῶν προηγουμένας διαταγὰς καθώριξε τὰ τῆς δίκης καὶ προσωπικῆς κρατήσεως τῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε οἱ συλλαμβανόμενοι ἐξ αὐτῶν ἔνοχοι ἐγκλήματος θὰ δικάζωνται μὲν ὑπὸ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων ἐν περιπτώσει δὲ καταδίκης θὰ καθαιρῶνται τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιωματος ἢ μοναχικοῦ σχήματος παρὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καὶ εἶτα θὰ ὑφίστανται τὴν ποινὴν αὐτῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ κράτους. Οἱ καταγγελλόμενοι ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ὡς ἔνοχοι θὰ προσκαλῶνται προηγουμένως εἰς ΚΠολιν ἢ εἰς τὰς ἔδρας τῶν Μητροπολιτῶν καὶ εἶτα θὰ παραδίδονται εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, μόνον δ' ἐν περιπτώσει μὴ προσελεύσεως τῶν προσκαλουμένων ἢ Κυβέρνησις θὰ συλλαμβάνῃ αὐτοὺς αὐτοβούλως καὶ θὰ φυλακίσῃ ἐν ἰδιαιτέρῳ διαμερίσματι τῶν φυλακῶν ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ ὑφίστανται καὶ τὴν ποι-

1. Ἴδε τοῦτο παρὰ *Γεωργίῳ Παπαδοπούλῳ* ἐνθ' ἀν. 155—164 σημ.

νήν ἐὰν τὸ παῖσιμα δὲν συνεπάγεται καθαίρειν, μόνον μετὰ τοιαύτην καθαίρειν θὰ ἐθεωροῦντο ὡς ἔνοχοι ὡς κοινοὶ ἐγκληματίαι. Τὰς λεπτομερείας ταύτας δὲν ἐδέχοντο ἡ Ἱερά Σύνοδος καὶ τὸ μικτὸν Συμβούλιον διότι ἀνέκαθεν εἶχε τὸ δικαίωμα ἡ Ἐκκλησία νὰ φυλακίξῃ ἐν τῷ Πατριαρχεῖῳ ἢ ἐν ταῖς μητροπόλεσι τοὺς ἐνόχους κληρικοὺς μετὰ δίκην δὲ ὑπόπνευματικῆς δικαστηρίου νὰ καθαιρῇ αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Κυβέρνησις παρακληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς ὡς πρὸς τὴν διαδικασίαν καὶ τὴν φυλάκισιν τῶν κληρικῶν ἠρνήθη. Ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ τῇ 30 μαρτίου 1884 ὀριστικῶς παρητήθη, τοποτηρητὴς δὲ τοῦ θρόνου ἐξελέγη ὁ Ἐφέσου Ἀγαθάγγελος ἐφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα αὐτῆς τῇ 8 Μαΐου 1884 ὁ Ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης ἀνεκοίνου εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὴν πλήρη αὐτῆς υποχώρησιν δηλώσασα «ἀφοῦ τὸ Πατριαρχεῖον οὐδὲν νέον προνόμιον ζητεῖ ἢ τὴν τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος ἐπάνοδον οὕτως οὐδὲ κἂν τῆς διανοίας διήλθε τὸ μεταβαλεῖν καὶ ἀλλοιωῖσαι τὰς θρησκευτικὰς προνομίας καὶ τεθεσπισμένας παραχωρήσεις ὧν ἀνέκαθεν τὸ Πατριαρχεῖον ἀπολαύει. Καθὼς δὲ γνωστὸν τυγχάνει πῶς ἀνέκαθεν ἐξησκοῦντο αἱ προνομίαι καὶ παραχωρήσεις αὗται οὕτω καὶ τὸ Πατριαρχικὸν Βεράτιον ἐδόθη ἀπαράλλακταν τῷ τοῦ ἀποθανόντος κτῆρ Ἰωακείμ (Β')». Καὶ ἐποιήσατο μὲν ἡ Κυβέρνησις πάλιν τὴν ἐπιφύλαξιν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς διαδικασίας τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν διὰ τῆς δηλώσεως ὅτι «ἐπ' ἀνάγκης εἶναι νὰ συμβιβασθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο μετὰ τῶν ἐν γένει νόμων τοῦ Κράτους φυλαττομένου ἅμα καὶ τοῦ εἰς τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα τοῦ κληρικοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ» ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ ἀνεκοίνωσεν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θὰ ἐτηρεῖτο τὸ καθεστῶς ἐξέδωκε δ' ἐγκυκλίους πρὸς τὰς Ἀρχὰς περὶ κλητεύσεως (προσωποκρατήσεως) τῶν κληρικῶν διὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Μητροπόλεων.

(Συνεχίζεται)